

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะได้อธิบายโดยสรุปเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะตามลำดับ ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างการจัดการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการ
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการ
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงานด้านการประชาสัมพันธ์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ใช้ประชากรทั้งหมดโดยไม่มีกลุ่มตัวอย่างและแบ่งประชากรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มผู้บริหารระดับกรม ร้อยละ 100
- 2) กลุ่มผู้บริหารระดับกอง ร้อยละ 100

นอกจากนี้ยังได้ทำการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างกับผู้รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับงานการประชาสัมพันธ์ ของส่วนราชการ 13 ส่วนราชการในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ ชุดที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structure

Interview)

ชุดที่ 2 เป็นแบบตรวจสอบ (Checklist) และแบบประเมินค่า (Rating Scale) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นต่องานประชาสัมพันธ์ของส่วนราชการที่ตน

สังกัดอยู่ โดยแบ่งออกเป็น 7 ตอน ดังนี้

1. ด้านกระบวนการดำเนินงานประชาสัมพันธ์
2. ด้านความสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน
3. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน (กรม) ของกระทรวง
4. ด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุและโทรทัศน์
5. ด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์
6. ด้านการใช้สื่อทางเอกสารสิ่งพิมพ์ จดหมายและป้ายประกาศ

โดยแพร่

7. ด้านการใช้กิจกรรมและบริการอื่น ๆ

ตอนที่ 3 ปัญหาและอุปสรรคในด้านการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงาน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของส่วนราชการต่าง ๆ พร้อมทั้งจัดส่งและเก็บแบบสอบถามเองทั้งหมด
4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้
 1. ส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้าง ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์และเสนอข้อมูลช่วยการเขียนแผนภูมิและการบรรยาย
 2. ส่วนที่เป็นข้อมูลส่วนตัว วิเคราะห์โดยใช้ตารางประกอบการบรรยายเป็นตารางย่อย
 3. ส่วนที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการประชาสัมพันธ์ตามรายการในแบบสอบถามทั้งหมด วิเคราะห์โดยใช้ค่ามัธยฐานเลขคณิต (\bar{x}) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลของการวิจัยได้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์โครงสร้างของการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการ สรุปได้ดังนี้ คือ

การจัดสายงานการบริหารการประชาสัมพันธ์ มีการจัดตั้งคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีรองปลัดกระทรวงเป็นประธาน ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวง เป็นรองประธาน เลขานุการกรมของทุกส่วนราชการ ผู้แทนจากสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี หัวหน้ากองกลางวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา และหัวหน้ากองกลาง สำนักงานเลขาธิการคุรุสภาเป็นกรรมการ โดยมีหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงเป็นกรรมการและเลขานุการ และมีฝ่ายประชาสัมพันธ์ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงเป็นศูนย์กลางประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับในส่วนราชการต่าง ๆ นั้น ก็ได้มีการจัดตั้งหน่วยประชาสัมพันธ์ภายในอย่างเป็นทางการขึ้นรับผิดชอบงานด้านการประชาสัมพันธ์ทั้ง 13 ส่วนราชการ และมีนโยบายที่กำหนดขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อความรับผิดชอบต่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้มาจากภาพของประชาชน จึงควรให้ประชาชนได้ทราบผลการดำเนินงานและความเคลื่อนไหวของกระทรวง ส่วนวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์มีการกำหนดไว้เพื่อเผยแพร่ข่าวสารให้ความรู้ ข้อเท็จจริง ตรวจสอบประสามติ และเพื่อประสานการดำเนินงานของส่วนราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการแต่งตั้งผู้รับผิดชอบโดยจำแนกตามตำแหน่ง และตามลักษณะงานที่ปฏิบัติ มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ สรุปได้ 14 ข้อ ดังนี้

1. อ่านยความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อ
2. รวบรวมข่าวและข้อมูลเสนอกรม
3. เผยแพร่ข่าวสารของส่วนราชการ
4. จัดทำข่าว แถลง ประมวล วิเคราะห์และแก้ไข
5. ติดต่อประสานงานภายในและภายนอกส่วนราชการ

6. วางแผนประชาสัมพันธ์ของส่วนราชการ
7. กำหนดแผนปฏิบัติงานด้านประชาสัมพันธ์
8. ทำแผนหรือโครงการเฉพาะกิจ
9. สร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงาน
10. ติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชนทั้งของรัฐและเอกชน
11. จัดทำบทความ วารสาร จุลสาร และจดหมายข่าว
12. รับเรื่องราวร้องทุกข์
13. ตักข่าวเสนากรรม และสดับกรับฟังความคิดเห็นจากบุคคลทั่วไป
14. รับนโยบายของกรมมาเผยแพร่

ในค่านกิจกรรมที่ดำเนินงานสรุปได้ 12 ข้อ ดังนี้

1. โครงการประชาสัมพันธ์ในรอบปี
2. ผังอบรมเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์
3. โครงการเฉพาะกิจ
4. จดหมายข่าวรายเดือน
5. เผยแพร่ภาพข่าวกิจกรรมต่าง ๆ
6. เอกสารข่าวประจำวัน และเอกสารแนะนำต่าง ๆ
7. รายงานประจำปี
8. โครงการเผยแพร่ข่าวสารทางโทรทัศน์และวิทยุ
9. วารสาร
10. แถลงชี้แจงและสรุปข่าว
11. จัดนิทรรศการ
12. ทำเนียบข้าราชการ

ส่วนในด้านการติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะให้ผู้อื่นมาติดต่อมากกว่าที่จะไปติดต่อกับส่วนราชการอื่น และสำหรับในค่านงบประมาณ มี 9 ส่วนราชการที่ได้รับการจัดสรรเงินงบประมาณให้ นอกนั้นจะมีวิธีการหาเงินหรือนำเงินส่วนอื่น ๆ มาเพื่อใช้ดำเนินงานประชาสัมพันธ์แทนเงินงบประมาณ

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการประชาสัมพันธ์ของ
กระทรวงศึกษาธิการ สรุปได้ดังนี้ คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. กลุ่มประชากรที่ตอบแบบสอบถาม ปรากฏว่าเป็นชายมากกว่าหญิง คือ
ร้อยละ 83.33 และ 16.67 ตามลำดับ โดยผู้บริหารระดับกรมเป็นชายมากกว่าหญิง
คิดเป็นร้อยละ 94.87 และ 5.13 ตามลำดับ ผู้บริหารระดับกองเป็นชายมากกว่าหญิง
เช่นเดียวกันคิดเป็นร้อยละ 78.49 และ 21.51 ตามลำดับ

2. ตำแหน่งของผู้ตอบแบบสอบถาม ปรากฏว่า เป็นผู้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง
หรือรองปลัดกระทรวง คิดเป็นร้อยละ 3.03 ดำรงตำแหน่งอธิบดี, รองอธิบดี, เลขาธิการ,
รองเลขาธิการ หรือตำแหน่งอื่นที่เทียบเท่าอธิบดี คิดเป็นร้อยละ 26.52 และดำรงตำแหน่ง
ผู้อำนวยการกอง, ผู้อำนวยการศูนย์, หัวหน้ากอง, หัวหน้าศูนย์ หรือตำแหน่งอื่นที่เทียบเท่า
หัวหน้ากอง คิดเป็นร้อยละ 70.45

3. การได้รับความรู้และประสบการณ์ทางด้านงานประชาสัมพันธ์ของผู้ตอบแบบ
สอบถาม ปรากฏว่า ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองส่วนใหญ่ได้รับความรู้และ
ประสบการณ์ทางด้านงานประชาสัมพันธ์จากความสนใจศึกษาจากตำรา เอกสารและสอบถาม
จากผู้รู้ คิดเป็นร้อยละ 61.53 และ 59.14 ตามลำดับ รองลงไปได้รับความรู้และ
ประสบการณ์ทางด้านงานประชาสัมพันธ์โดยการศึกษาจากสถาบันการศึกษาและความสนใจ
ศึกษาจากตำรา เอกสารและสอบถามจากผู้รู้คิดเป็นร้อยละ 12.83 และ 9.68 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ
ทั้ง 7 ด้าน สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ คือ

1. ด้านกระบวนการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ (จำนวนคำถามทั้งหมด 12 ข้อ)
ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามี
การดำเนินงานในด้านนี้อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.47, 2.19$ ตามลำดับ) และความเห็นเฉลี่ย
ของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.28$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ได้มีการดำเนินการอยู่ในเกณฑ์น้อย คือ ข้อ 4,5,6,7,8,10 และ 12 ยกเว้นข้อ 1 เรื่อง การประชาสัมพันธ์มีความจำเป็นต่อการบริหารงานของหน่วยงานเพียงใด ซึ่งประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันว่าอยู่ในเกณฑ์มากที่สุด ที่น่าสังเกต คือ ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นขัดแย้งกันในข้อ 2,3,9 และ 11 เรื่อง หน่วยงานมีการกำหนดนโยบายในการจัดการประชาสัมพันธ์ไว้เป็นการแน่นอนเพียงใด มีการกำหนดแผนงานในการจัดการประชาสัมพันธ์ไว้ชัดเจนเพียงใด หน่วยติดตามสอบถามของหน่วยงานได้จัดตั้งไว้ในที่เด่นชัดให้บุคคลภายนอกติดต่อได้สะดวกเพียงใด และหน่วยงานเมื่ออำนาจตัดสินใจในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ในส่วนที่รับผิดชอบของหน่วยงานเพียงใด โดยผู้บริหารระดับกรมเห็นว่ามีการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย

2. ด้านความสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน (จำนวนคำถามทั้งหมด 10 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีการดำเนินงานในด้านนี้อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.38, 2.48$ ตามลำดับ) และความเห็นเฉลี่ยของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.42$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรม และผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ได้มีการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์น้อย คือข้อ 14,15,16,21 และ 22 ยกเว้นข้อ 18,19 และ 20 เรื่อง การติดต่อสื่อสารในหน่วยงาน ความรวดเร็ว สะดวกและคล่องตัวเพียงใด เครื่องมือที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารภายใน ได้รับการรักษาและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพในการใช้อย่างที่อยู่เสมอเพียงใด และบุคลากรในหน่วยงานมีความคุ้นเคยและรู้จักกันดีทั่วถึงเพียงใด (เฉพาะที่อยู่ในกระทรวง) โดยประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันอยู่ในเกณฑ์มากที่สุดที่สังเกตคือ ข้อ 13 ในเรื่องนโยบาย เป้าหมาย ในการบริหาร และแผนงานของหน่วยงาน ได้จัดทำหลักฐานให้บุคลากรที่รับผิดชอบได้รับทราบอย่างชัดเจนเพียงใด ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าได้ดำเนินการอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย และข้อ 17 ในเรื่องการกล่าวหาในหน้าหรือในภายหลัง และบัตรสนเท่ห์ เกิดขึ้นในหมู่มูลสารที่ทำงานในหน่วยงานเพียงใดนั้น ผู้บริหารระดับกรมเห็นว่าเกิดขึ้นอยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด

3. ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน (กรม) ของกระทรวง (จำนวน คำถามทั้งหมด 8 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกอง มีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.34, 2.22$ ตามลำดับ) และ ความเห็นเฉลี่ยของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.25$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์น้อย คือข้อ 23, 24, 26, 27, 29 และ 30 ยกเว้น ข้อ 28 เรื่อง เมื่อหน่วยงานต้องการความช่วยเหลือจากกรมอื่น ๆ ในกระทรวง ได้รับความร่วมมือเพียงพอ ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันอยู่ในเกณฑ์มาก และ ติงสาถึงเกณฑ์ข้อ 25 เมื่อมีกิจกรรมรวมของกระทรวง บุคลากรในกรมกองต่าง ๆ ให้ความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมเพียงใดนั้น ผู้บริหารระดับกรมเห็นว่ามีความร่วมมือกันอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย

4. งานการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุและโทรทัศน์ (จำนวนคำถาม ทั้งหมด 9 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.30, 1.90$ ตามลำดับ) และ ความเห็นเฉลี่ยของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.02$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด คือในข้อ 35, 37 และ 38 สำหรับข้อ 31 และ 33 เรื่อง การสื่อสารผ่านวิทยุและโทรทัศน์หน่วยงานได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ และประสานงานกับสื่อมวลชนทั้งสองประเภทเพียงพอ และหน่วยงานได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ติดตามข่าว ที่เผยแพร่ทางวิทยุและโทรทัศน์เป็นประจำเพียงพอ นั้น ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการอยู่ในเกณฑ์น้อย ติงสาถึงเกณฑ์ข้อ 32 ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องข่าวสารที่จำเป็นจะต้องผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์ได้มีการตรวจสอบเพื่อป้องกันข้อผิดพลาดเป็นอย่างดีเพียงพอ โดยผู้บริหารระดับกรมเห็นว่าดำเนินการอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองมีความ

เห็นอยู่ในเกณฑ์น้อย ส่วนในข้อ 34, 36 และ 39 เรื่อง เมื่อสาธารณชนเกิดความ
เข้าใจผิดพลาดคือนางงาน ทางหน่วยงานได้ใช้วิทยุและโทรทัศน์เป็นสื่อในการสร้าง
ความเข้าใจเพียงใด หน่วยงานได้จัดให้มีรายการประจำ เพื่อเผยแพร่ข่าวสาร และ
ความรู้ทางวิทยุเป็นรายสัปดาห์/รายเดือน เพียงใด และในการเผยแพร่ข่าวสารและ
ความรู้ทางวิทยุและโทรทัศน์ ได้รับการชมเชยในผลสำเร็จเพียงใด นั้น ผู้บริหาร
ระดับกรมมีความเห็นว่าการดำเนินการอยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองมีความ
เห็นอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด

5. งานการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ (จำนวนคำถามทั้งหมด
10 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรม และผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกัน
ว่าการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.49, 2.24$ ตามลำดับ)
และความเห็นเฉลี่ยของประชากรทั้งหมดอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{x} = 2.36$)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกอง มีความเห็นขัดแย้งกัน
โดยผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหาร
ระดับกองมีความเห็นอยู่ในเกณฑ์น้อย คือ ข้อ 40, 41, 44 และ 47 ในเรื่อง หน่วยงาน
ได้มีการติดต่อสื่อสารกับหนังสือพิมพ์ เพื่อเผยแพร่ข่าวสารความรู้ และผลงานเป็นประจำ
เพียงใด หน่วยงานได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ติดตามข่าวสารที่เกี่ยวกับหน่วยงานทางหนังสือพิมพ์
เป็นประจำเพียงใด เมื่อมีข่าวสารที่ผิดพลาดอันจะเกิดผลเสียหายต่อหน่วยงาน ได้ติดตาม
เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขข่าวเพียงใด และหน่วยงานจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการ
เตรียมเอกสารข่าว ให้แก่ผู้แทนสื่อมวลชนหนังสือพิมพ์ควบคู่ไปกับการให้สัมภาษณ์หรือ
แถลงข่าวเป็นประจำเพียงใดตามลำดับ ส่วนข้อที่ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นขัดแย้ง
กันในเกณฑ์น้อยและน้อยที่สุด คือ ข้อ 42, 43, 45 และ 46 ในเรื่อง หนังสือพิมพ์มีส่วน
ทำให้ภาพพจน์ของหน่วยงานเกิดความเสียหายเพียงใด ข่าวสารที่เกี่ยวกับหน่วยงานที่
ออกเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ มีสิ่งที่ยึดพลาดไปจากข้อเท็จจริงเพียงใด มีคำวิพากวิจารณ์
ในทางไม่ดีเกี่ยวกับหน่วยงานผ่านทางหนังสือพิมพ์ในรอบสัปดาห์เป็นประจำเพียงใด
และผู้บริหารสูงสุดในหน่วยงานให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อย่างกระตือรือร้นเท่าที่เกิเกิดขึ้นทำให้

เกิดผลร้ายเพียงใดตามลำดับ โดยที่ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีภาระการ
อยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด นอกจากนั้น
ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันว่าภาระการอยู่ในเกณฑ์มากในข้อ 48
เรื่อง ความคิดเห็นที่ผ่านทางหนังสือพิมพ์ หน่วยงานก็นำมาพิจารณาเลือกสรรคในสิ่งที่
ถูกต้อง เพื่อปรับปรุงแก้ไขเพียงใด และในข้อ 49 ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็น
สอดคล้องกันอยู่ในเกณฑ์น้อย คือเรื่องหน่วยงานเคยส่งภาพข่าวเพื่อให้หนังสือพิมพ์ได้
ประชาสัมพันธ์ ความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของหน่วยงานเพียงใด

6. การใช้งานสื่อทางเอกสารสิ่งพิมพ์ จดหมาย และป้ายประกาศเผยแพร่

(จำนวนคำถามทั้งหมด 7 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรม และผู้บริหารระดับกองมีความเห็นขัดแย้งกัน โดยผู้
บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีภาระการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์มาก ($\bar{X} = 2.60$)
แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.03$) และความเห็นเฉลี่ย
ของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.19$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นขัดแย้งกัน
โดยผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีภาระการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้
บริหารระดับกองมีความเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย คือข้อ 50, 52 และ 54 เรื่อง
หน่วยงานได้จัดทำวารสารเพื่อเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้และผลงานขึ้นเป็นประจำ
เพียงใด หน่วยงานได้จัดให้มีจดหมายข่าว/จุลสาร เพื่อการสื่อสารและประชาสัมพันธ์
ภายในให้บุคลากรได้ทราบเพียงใด และหน่วยงานได้จัดทำรายงานผลงานประจำปี
เพื่อแสดงผลงานต่อบุคคลภายนอกให้มีโอกาสได้ทราบเป็นประจำเพียงใดตามลำดับ
ส่วนในข้อ 51 เรื่องการจัดทำเอกสารข่าวประจำวัน เพื่อเผยแพร่กับบุคคลภายนอก
นั้นผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีภาระการอยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ผู้บริหารระดับกอง
มีความเห็นอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด สำหรับข้อ 53 เรื่องการจัดทำแผ่นพับ (Folders)
หรือหนังสือเผยแพร่เล่มเล็ก (Pamphlets) เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการและหน่วยงาน
นั้นผู้บริหารระดับกรม และผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีภาระการ
อยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ในข้อ 55 และ 56 เรื่องหน่วยงานได้จัดทำป้ายประกาศเพื่อการ

ประชาสัมพันธไว้ให้เห็นได้ชัดเจนเพียงใด และเรื่องราวที่คิดบนป้ายประกาศได้มีการ
ดูแลในการศึกษาวสารให้เป็นปัจจุบันเพียงใดนั้น ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้อง
คล่องกันว่ามีการดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์มาก

7. ด้านการใช้กิจกรรมและบริการอื่น ๆ (จำนวนคำถามทั้งหมด 6 ข้อ)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นขัดแย้งกัน โดยผู้
บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์มาก ($\bar{X} = 2.62$)
แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.33$) และความเห็นเฉลี่ย
ของประชากรทั้งสองกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 2.42$)

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่า
มีการดำเนินงานในค่านี้อยู่ในเกณฑ์มากในข้อ 59 และ 61 เรื่อง หน่วยงานได้ส่ง
บุคลากรออกไปให้ความรู้แก่สังคมภายนอกเพียงใด และหน่วยงานเคยไปร่วมแข่งขัน
กีฬากับส่วนราชการและองค์กรอื่น ๆ เพียงใด ส่วนในข้อ 57 และ 58 มีความเห็น
สอดคล้องกันว่าปฏิบัติอยู่ในเกณฑ์น้อย คือเรื่องหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมทางค่าน
ศาสนา เพื่อช่วยเหลือชุมชนเพียงใด และในโอกาสที่มีกิจกรรมพิเศษขึ้นในหน่วยงาน
(เช่นวันสถาปนาหน่วยงาน) หน่วยงานเคยเชิญบุคคลภายนอกเข้าร่วมงานเพียงใด
ที่น่าสังเกตคือในข้อ 60 เรื่องหน่วยงานเคยไปร่วมจัดนิทรรศการ เพื่อให้ความรู้แก่
ประชาชนร่วมกับส่วนราชการและองค์กรอื่น ๆ เพียงใดนั้น ผู้บริหารระดับกรมมีความ
เห็นว่าได้ดำเนินการอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย
และในข้อ 62 เรื่อง การจัดการให้มีเจ้าหน้าที่คอยโต้ตอบจดหมาย ช่องช่องใจ เมื่อ
บุคคลภายนอกติดต่อมาทางจดหมายเพียงใด ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าดำเนินการ
อยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์มาก

สรุป ผลของการวิจัยครั้งนี้มีข้อที่น่าสังเกต คือ ความคิดเห็นของผู้บริหาร
ระดับกรมและผู้บริหารระดับกองเกี่ยวกับการดำเนินงานจัดการประชาสัมพันธ มีความ
สอดคล้องกันอยู่ในเกณฑ์น้อย 5 คำนคือ คำนกระบวนการดำเนินงานประชาสัมพันธ
คำนความสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน คำนความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน (กรม) ใน

กระทรวง ด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุและโทรทัศน์ และ ด้านการใช้สื่อ
ประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ และที่ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นขัดแย้งกัน มี
 2 คำ คือ ด้านการใช้สื่อทางเอกสารสิ่งพิมพ์ จดหมายและป้ายประกาศเผยแพร่
 และ ด้านการใช้กิจกรรมและบริการอื่น ๆ โดยผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าได้
 ค่าเป็นงานอยู่ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย

ตอนที่ 3 ปัญหาและอุปสรรคในด้านการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงาน
 ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ

ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องใน
 ปัญหาและอุปสรรคในด้านการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานว่ามีอยู่ในเกณฑ์น้อย
 ($\bar{X} = 1.82, 2.04$ ตามลำดับ) โดยความเห็นเฉลี่ยของประชากรทั้งสองกลุ่ม
 อยู่ในเกณฑ์น้อย ($\bar{X} = 1.97$)

ส่วนใหญ่ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้อง
 กันว่ามีปัญหาอุปสรรคในการจัดการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานอยู่ในเกณฑ์น้อย คือ
 ในข้อ 2, 4, 6, 7, 8, 9 และ 10 ส่วนในข้อ 3 และ 12 เรื่อง บุคลากรในหน่วยงาน
 ไม่ให้ความร่วมมือ และคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงควบคุมเคร่งครัด
 เกินไปนั้น ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด ที่น่า
 สังเกตคือข้อ 1 และ 5 เรื่องหน่วยงานขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทำหน้าที่ใน
 การประชาสัมพันธ์ และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์
 เก่าและล้าสมัยนั้น ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคอยู่ในเกณฑ์
 น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าเป็นงานมาก ส่วนในข้อ 11 เรื่องสื่อมวลชน
 ไม่ให้ความร่วมมือ ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคอยู่ใน
 เกณฑ์น้อยที่สุด แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าเป็นงานอยู่ในเกณฑ์น้อย

อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้พบว่า ในด้านโครงสร้างของการจัดการประชาสัมพันธ์ของ
 กระทรวงศึกษาธิการ มีการจัดสายงานบริหารการประชาสัมพันธ์อย่างมีรูปแบบเฉพาะ

ของกระทรวงโดยส่วนรวม และของกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวง ส่วนราชการ
อื่น ๆ มีการจัดตั้งภายใน แทรูปแบบไปชัดเจน จึงน่าจะได้ให้แต่ละส่วนราชการเขียน
โครงสร้างออกมาให้เห็นเด่นชัดกว่านี้ คำนวณนโยบายและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน
ก็ยังมีโอกาสกำหนดให้เห็นอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีการรวม
ประชุมสัมมนาหรือตั้งคณะกรรมการขึ้นร่วมพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ในด้าน
หน้าที่ความรับผิดชอบ และกิจกรรมในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ ส่วนใหญ่ได้มีการ
กำหนดไว้ชัดเจนพอสมควร แต่ก็น่าจะได้มีการประสานกันในการดำเนินงานให้มากกว่า
ที่เป็นอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่มุ่งใหญ่ผู้อื่นมาติดต่อกับส่วนราชการของตน มากกว่าที่จะ
ออกไปติดต่อกับส่วนราชการอื่น สำหรับในค่านงงบประมาณก็ควรจะมีการจัดสรรให้เป็น
การเฉพาะสำหรับงานประชาสัมพันธ์โดยตรง ดังจะเห็นได้ว่ายังมีอีก 4 ส่วนราชการ
ตอบว่าไม่ได้รับการจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อการนี้ให้ อย่างไรก็ตามก็น่าจะพิจารณา
บนรากฐานของการประหยัดโดยการประสานการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีราคาแพงเพื่อการ
ประชาสัมพันธ์ระหว่างส่วนราชการโดยหาทางรวมศูนย์บริการการใช้อุปกรณ์ไว้ใน
ศงทกลาง หรือแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยเฉพาะ

จากการวิจัยซึ่งพบว่าทั้งผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองส่วนใหญ่
จะได้รับความรู้และประสบการณ์ด้านการประชาสัมพันธ์จากการสนใจศึกษาจากตำรา
เอกสารและสอบถามจากผู้รู้ จะมีเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการ
ศึกษา หรือได้รับการอบรม จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้รัฐบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ จะ
เริ่มมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานหรือส่วน
ราชการมากขึ้นก็ตาม แต่วิธีการที่จะส่งเสริมหรือเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้บริหารระดับต่าง ๆ
ในด้านการประชาสัมพันธ์ยังมีอยู่น้อยมาก จะเห็นว่าแม้จะมีโรงเรียนการประชาสัมพันธ์
ของกรมประชาสัมพันธ์ สำนักงานนายกรัฐมนตรี ซึ่งทำหน้าที่จัดอบรมด้านการประชาสัมพันธ์
หลายประเภท เช่น อบรมหลักสูตร "การประชาสัมพันธ์ระดับบริหาร" อบรมหลักสูตร
"เจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์สัมพันธ์" หรือ หลักสูตร "โสตทัศนูปกรณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์"
 ฯลฯ จะหมายว่ายังสนองความต้องการของหน่วยงานและส่วนราชการต่าง ๆ ได้ค่อนข้าง
น้อย อันเนื่องมาจากสถานที่ บุคลากร และงบประมาณสำหรับการจัดอบรมมีอยู่จำกัด

ทำให้ผู้บริหารอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาในสถาบันการศึกษา มีโอกาสได้รับบริการอบรมหรือส่งเสริมและพัฒนาความรู้ด้านการประชาสัมพันธ์น้อยลงไปด้วย และหน่วยราชการต่าง ๆ เองก็ยังไม่เห็นความจำเป็นเท่าใดนักที่จะสนับสนุนให้มีการจัดอบรมให้ตามนี้ขึ้นเป็นการเฉพาะ ทำให้งานด้านการประชาสัมพันธ์ของส่วนราชการต่าง ๆ ยังไม่ถี่และก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงควรจะได้สนับสนุนให้มีการจัดอบรมเป็นการภายในขึ้นเป็นครั้งคราว หรือพยายามแทรกหลักและวิธีการประชาสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานเข้าไปในหลักสูตรของการประชุมอบรมของส่วนราชการต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น เพื่อช่วยกระตุ้นให้ผู้บริหารระดับต่าง ๆ ได้เห็นความจำเป็น และความสำคัญของการประชาสัมพันธ์ให้มากยิ่งขึ้น

ในค่านกระบวนกรดำเนินการประชาสัมพันธ์ จากการวิจัยพบว่าทั้งผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่ามีการดำเนินงานค่านนี้น้อย แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องของความจำเป็นของการประชาสัมพันธ์ต่อการบริหารงานของหน่วยงานนั้น ประชากรทั้งสองกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการประชาสัมพันธ์มีความจำเป็นต่อการบริหารงานของหน่วยงานมากที่สุด เพราะงานประชาสัมพันธ์เป็นงานระดับบริหาร เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพขึ้น ฉะนั้น การประชาสัมพันธ์จึงแยกไม่ออกจากการบริหารงานขององค์กรขนาดใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งผู้บริหารต้องยอมรับถึงความสำคัญ ความจำเป็นและต้องมีความคิด ความเชื่อในวิชาการนี้ด้วย¹ และงานประชาสัมพันธ์ของแต่ละหน่วยงานจะมีความสำคัญแค่ไหนในหน่วยงาน ขึ้นอยู่กับฝ่ายบริหารเป็นสำคัญว่าจะเห็นประโยชน์ของงานประชาสัมพันธ์หรือไม่ ถ้าฝ่ายบริหารไม่เห็นความสำคัญ งานประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานนั้น ๆ ก็ไม่มีบทบาทอะไร²

¹ ประชาน รังสิมาภรณ์, "การประชาสัมพันธ์," ศึกษาสัมพันธ์

3 (มกราคม-พฤษภาคม 2521) : 61.

² วรณี คุณผลิน, อรอนงค์ อธิภาส และ ปาริณา ลีชีร์กุล, "ความในใจของนักประชาสัมพันธ์," นิเทศสาร 6 (สิงหาคม 2520) : 48

สำหรับในเรื่องหน่วยงานได้มีการกำหนดนโยบายในการจัดการประชาสัมพันธ์ไว้เป็นการ
 แนนอนเพียงใด และมีการกำหนดแผนงานในการจัดการประชาสัมพันธ์ไว้ชัดเจนเพียงใด
 นั้น ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่า ใ้ค้ดำเนินการไว้ในเกณฑ์มาก แต่ผู้บริหารระดับ
 กองยังเห็นว่าอยู่ในเกณฑ์น้อย ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการที่ผู้บริหารระดับกรมได้มีการ
 วางนโยบายไว้แนนอนแต่มีไ้ค้ย่ำหรือเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบเป็นที่เด่นชัด ทำให้
 มองเห็นว่ามีการวางนโยบายหรือการวางแผนในค้้านนี้ไว้่น้อย หรืออาจจะเป็นการกำหนด
 ไว้รวม ๆ กับแผนงานค้้านอื่น ๆ ในลักษณะของงานแฝง จึงทำให้ความสำคัญน้อยลงไป
 และมองไม่เห็นไม่เด่นชัด สำหรับในค้้านของอำนาจการตัดสินใจ ในการค้้าเนินงาน
 ประชาสัมพันธ์ในส่วนที่รับผิดชอบมีความคล่องตัวเพียงใด ก็เช่นเดียวกัน พบว่าผู้บริหาร
 ระดับกรมเห็นว่ามีความคล่องตัวมาก อาจจะเนื่องมาจากตัวผู้บริหารระดับกรม เป็นผู้
 อำนจในการค้้าเนินการของแต่ละส่วนราชการอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยจะเป็นปัญหามากนัก
 ยกเว้นส่วนที่จะต้องไปเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับส่วนราชการอื่น ๆ แต่สำหรับผู้บริหารระดับ
 กองเป็นผู้ที่จะต้องรับนโยบายจากผู้บริหารระดับกรมอีกครั้งหนึ่งจึงมีความคล่องตัว่น้อย
 กว่า ค้ั้งนี้ การปฏิบัติงานค้้านนี้จึงน่าจะมีการประสานงานกันระหว่างผู้บริหารระดับกรม
 กับผู้บริหารระดับกอง เพื่อให้กระบวนการทำงานค้้านนี้คล่องตัวยิ่งขึ้น

ในค้้านความสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน ปรากฏว่า ทั้งผู้บริหารระดับกรมและ
 ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีการค้้าเนินงานในค้้านนี้่น้อย แต่อย่างไร
 ก็ตาม พบว่าการติดต่อสื่อสารในหน่วยงานมีความรวดเร็ว สะดวกและคล่องตัวมาก
 และเครื่องมือที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารภายในก็ได้รับการรักษาและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
 อยู่เสมอ นอกจากนี้บุคลากรในหน่วยงานมีความคุ้นเคยและรู้จักกันใ้ค้ทั่วถึงมาก ซึ่งใน
 เรื่องของการติดต่อสื่อสารนี้ใ้ค้รวมถึงโทรศัพท์ การใช้รถราชการ การใช้เจ้าหน้าที่
 ติดต่อเคินเรื่องระหว่างหน่วยงานด้วย เมื่อมีความสะดวกรวดเร็วก็ช่วยให้เกิดความ
 เข้าใจ และมีการร่วมมือร่วมใจกันเป็นอย่่างดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะมีความสัมพันธ์สอดคล้อง
 ไปกับความคุ้นเคยและรู้จักกันอย่่างทั่วถึงภายในหน่วยงานด้วย เพราะมีหลักความจริง
 อยู่ว่ากิจการของสถาบันจะเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดอยู่ที่
 คนทำงานในสถาบันนั้น ๆ ถ้าบรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งปวงทำงานด้วยความเข้มแข็ง

มีสามัคคีธรรม งานขององค์การยอมเจริญก้าวหน้า แต่ถ้าเจ้าหน้าที่หรือคนงานไม่ตั้งอก
 ตั้งใจทำงาน ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความงอกงามไพบูลย์ก็ไม่เกิดขึ้น¹ และผู้วิจัย
 เห็นว่า ผลของการวิจัย ในส่วนที่เกี่ยวกับการกล่าวหาในหน้าที่ร้ายป้ายสี และบัทรสนเหตุ
 เกิดขึ้นในหมู่บุคลากรที่ทำงานร่วมกันอยู่ในเกณฑ์น้อยในความเห็นชอบของผู้บริหารระดับ
 กรม และน้อยที่สุดในความเห็นชอบของผู้บริหารระดับกอง เป็นเครื่องยืนยันว่า ความสัมพันธ์
 ภายในหน่วยงานต่าง ๆ ยังดำเนินไปด้วยดี แมว่าจะมีกิจกรรมการพบปะสังสรรค์ หรือ
 การประชุมชี้แจงต่าง ๆ คอนขางน้อยก็ตาม และจะต้องระลึกเสมอว่า การประชาสัมพันธ์
 ต้องทำกับคนภายในสถาบันด้วย ไม่ใช่ภายนอกสถาบันอย่างเดียว² อนึ่ง ในเรื่องการ
 ินทาให้ร้ายและบัทรสนเหตุจะเกิดขึ้นเป็นเพียงบางยุคบางสมัยเท่านั้น จึง นาคิดว่า
 ผู้บริหารที่คอยแบบสอบถามมิได้นำมาคำนึงถึงในการตอบคำถามสำหรับการวิจัยครั้งนี้ด้วย
 เพราะการที่เกิดบัทรสนเหตุหรือการให้ร้ายป้ายสีกันขึ้นนั้น อาจจะเป็นผลเนื่องมาจาก
 การไม่เข้าใจในนโยบายของหน่วยงาน หรือการติดต่อสื่อสารภายในเกิดความบกพร่อง
 หรือเป็นการขัดแย้งในผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นเมื่อใดผู้บริหารระดับกรม
 ควรจะต้องหาข้อบกพร่องให้พบแล้วแก้ไขโดยเร็ว เพราะสิ่งนี้เป็นเครื่องรบกวนกำลังใจ
 ของผู้ร่วมงานเป็นอย่างมาก และทำให้เกิดความสงบสุขภายในหน่วยงานได้ยาก

จากผลการวิจัย ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน (กรม) ของ
 กระทรวง ปรากฏว่า ทั้งผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้อง
 กันว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน (กรม) ของกระทรวงน้อย แต่เมื่อหน่วยงาน
 ต้องการความช่วยเหลือจากกรมอื่น ๆ ในกระทรวงก็ได้รับความร่วมมือมาก ซึ่งถ้าพิจารณา
 ถึงกลุ่มประชาชนภายนอกที่เกี่ยวข้องโดยตรงแล้ว จะพบว่า อาจจะเป็นการกำหนด
 นโยบายก็ดี การบริหารงานก็ดี จำต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับกลุ่มประชาชนเหล่านั้น เพราะ

¹ อุทัย หิรัญโท, ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์,
 หน้า 30 - 31.

² ประธาน รังสิมาภรณ์, "หลักการประชาสัมพันธ์บางประการ," ใน
สรุปผลการสัมมนาเทคนิคประชาสัมพันธ์ของคุรุสภา..., หน้า 41.

กลุ่มประชาชนดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือมีผลประโยชน์
 รวมอยู่ด้วย¹ หน่วยงานกระทรวงศึกษาธิการก็เช่นเดียวกันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี
 ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะทุกหน่วยงานจะต้องประสานงานกันในด้านการศึกษา
 และมีการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ต่อเนื่อง เกี่ยวพันกันในทุกส่วนราชการเป็นประจำอยู่แล้ว
 ดังนั้น เมื่อมีกิจกรรมร่วมของกระทรวงขึ้น ผู้บริหารระดับกรมจึงพยายามสนับสนุนให้
 บุคลากรในกรมกองต่าง ๆ ให้ความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมาก แต่ผู้บริหาร
 ระดับกองก็ยังเห็นว่าบุคลากรในกรมกองต่าง ๆ ให้ความร่วมมือน้อย จึงแสดงความคิด
 เห็นว่า บุคลากรในกรมกองต่าง ๆ ให้ความร่วมมือ และเข้ามามีส่วนร่วมน้อยเช่นนี้
 ในเรื่องนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่กระทรวงหรือกรมต่าง ๆ ควรจะได้
 ทำความเข้าใจกับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ให้เห็นความสำคัญของการทำกิจกรรม
 หรือให้ความร่วมมือรวมใจกันทำกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นผลประโยชน์ร่วมกันให้มากขึ้น
 ซึ่งจะมีผลสะท้อนถึงความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างหน่วยงาน และเกิดความร่วมมือ
 ช่วยเหลือกันในโอกาสต่าง ๆ ต่อไปด้วย

ในด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุและโทรทัศน์ จากการวิจัยพบว่า
 ผู้บริหารระดับกรมและผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีการใช้สื่อทาง
 วิทยุและโทรทัศน์น้อย โดยเฉพาะในเรื่องการจัดให้มีรายการประจำเพื่อเผยแพร่ข่าวสาร
 ความรู้ทางโทรทัศน์นั้นมีน้อยที่สุด ซึ่งมีผลทำให้การชักชวนในด้านความผิดพลาดของข่าวสาร
 และความซัดข้องในการดำเนินงานด้านการเผยแพร่ข่าวสารทางวิทยุและโทรทัศน์
 น้อยที่สุดด้วย จากการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสนทนากับผู้ตอบแบบสอบถามหลาย ๆ ท่าน
 ทำให้ทราบว่า ส่วนใหญ่แล้วการดำเนินงานประชาสัมพันธ์โดยใช้สื่อทางวิทยุและโทรทัศน์
 นั้นเกือบจะไม่มีเลย ยกเว้นบางหน่วยงานหรือส่วนราชการ เท่านั้นที่มีการใช้สื่อประเภทนี้
 เป็นประจำ เช่น กรมการศาสนา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมศิลปากร แต่ก็ เป็น
 เฉพาะบางกองเท่านั้น และสำหรับสื่อทางด้านวิทยุ นั้น แนวโน้มว่ามีการใช้มากกว่า
 โทรทัศน์ ซึ่งผู้บริหารระดับกรมมีโอกาสได้ใช้สื่อทางวิทยุมากกว่าผู้บริหารระดับกอง แต่

¹ อุตัย หิรัญโต, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์, หน้า 31.

อย่างไรก็ตามจากผลของการวิจัยพบว่า ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่าข่าวสารที่
 จำเป็นจะต้องผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์นั้น ได้ตรวจสอบเพื่อป้องกันข้อผิดพลาดมาก
 แต่ผู้บริหารระดับกองมีความเห็นว่าการตรวจสอบน้อย ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากผู้บริหาร
 ระดับกรมเท่านั้นที่มีสิทธิให้สัมภาษณ์หรือให้ข่าวแก่สื่อมวลชน จึงต้องมีการตรวจสอบ
 ข่าวเพื่อป้องกันการผิดพลาดมาก ในขณะที่ผู้บริหารระดับกองจะทราบข้อผิดพลาดได้เมื่อ
 มีการเผยแพร่ข่าวนั้นออกไปแล้ว และดูจากผลสะท้อนที่กลับมาสู่หน่วยงานของตนเท่านั้น
 เพราะมิได้เป็นผู้ให้สัมภาษณ์หรือให้ข่าวเอง ผลวิจัยในเรื่องนี้จึงขัดแย้งกัน แต่อย่างไร
 ก็ตามแนวโน้มของการดำเนินการด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุและโทรทัศน์
 อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับด้านอื่น ๆ ทั้ง 7 ด้าน ทั้ง ๆ ที่วิทยุและโทรทัศน์
 เป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนได้มาก ได้ไกล และได้รับความสนใจจากประชาชนเพิ่มขึ้น
 เรื่อย ๆ ดังที่ไพบูลย์ ช่างเรียน และดวงใจ รวีปริษา ได้กล่าวไว้เป็นเป้าหมายหรือ
 วัตถุประสงค์เกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนต่อการบริหารงานของรัฐไว้ข้อหนึ่งว่า
 "รัฐจะต้องใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องช่วยในการให้การศึกษา และฝึกฝนทักษะที่จำเป็นแก่
 ประชาชนในบางกรณีโดยเฉพาะในชนบทของไทย ซึ่งยังมีผู้อ่านหนังสือไม่ออกเป็น
 จำนวนมาก ดังนั้น การจะให้การศึกษาและฝึกฝนทักษะหรือความชำนาญแก่บุคคลดังกล่าว
 จึงไม่อาจทำได้ด้วยสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ แต่ก็อาจใช้วิทยุ โทรทัศน์ หรือ
 ภาพยนตร์เป็นเครื่องช่วยได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาชุมชน พัฒนาการเมืองหรือท้องถิ่น
 หรือการฝึกอาชีพก็ตาม"¹ อีกประการหนึ่งวิทยุและโทรทัศน์มีเวลาจำกัด และสื่อทั้งสอง
 ประเภทก็มุ่งทางด้านธุรกิจบันเทิงเป็นสำคัญ และเกี่ยวพันกับรายได้ของสถานี ทำให้
 การใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ทางด้านนี้ จึงมีขีดจำกัดที่จะบริการให้กับทางราชการ
 ซึ่งมีหลายกระทรวงทบวงกรมด้วยกัน ผู้วิจัยเห็นว่า ทางที่จะเป็นไปได้ทางหนึ่ง คือ
 การขอความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือจากรายการจากองค์การหรือบริษัทต่าง ๆ
 ที่มีนโยบายสนับสนุนการศึกษาของชาติ แต่ทั้งนี้หน่วยงานนั้น ๆ จะต้องมีผู้ที่มีความรู้

¹ ไพบูลย์ ช่างเรียน และดวงใจ รวีปริษา, "บทบาทของสื่อมวลชนต่อการบริหารราชการไทย," หน้า 9.

ความสามารถในการจัดรายการอันเป็นประโยชน์และเป็นที่ยอมรับของผู้ให้ความอุปถัมภ์
การดำเนินงานจึงจะลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ในด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ ผลการวิจัยปรากฏว่า
ผู้บริหารระดับกรม และผู้บริหารระดับกองมีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีภาระดำเนินงาน
ในการใช้สื่อประเภทนี้น้อย แต่อย่างไรก็ตามจากการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นที่ผ่านทาง
หนังสือพิมพ์ หน่วยงานได้นำมาพิจารณาเลือกสรรในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อปรับปรุงแก้ไขอยู่มาก
เพราะนอกจากหนังสือพิมพ์จะเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดเห็นและนโยบายในการ
ดำเนินงานของหน่วยงานแล้ว หนังสือพิมพ์ยังเป็นสื่อแสดงความรู้สึกนึกคิดของประชาชน
ที่มีต่อหน่วยงานด้วย เช่น การวิจารณ์การปฏิบัติงานหรือนโยบายของรัฐบาล เพราะ
หนังสือพิมพ์มีส่วนในการสร้างประชาคมในเรื่องต่าง ๆ ได้¹ เมื่อหน่วยงานถูกวิจารณ์
ก็จะได้ปรับปรุงนโยบายให้ดีขึ้นหรือชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจเพื่อความร่วมมือในการ
ปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย นอกจากนั้น หนังสือพิมพ์มักจะเป็นผู้นำเอาสิ่ง
ที่รัฐบาลหรือข้าราชการพยายามปกปิดออกมาตีแผ่อยู่เสมอ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องรับฟัง
ความคิดเห็นของประชาชนว่าเขาชอบอะไร ไม่ชอบอะไร ต้องการอะไร และพยายาม
ปรับตัวเองให้เข้ากับความต้องการของเขาให้มากที่สุด² เพื่อผลดีซึ่งจะมีต่อหน่วยงาน
ในอนาคตต่อไป นอกจากนั้นในเรื่องของความผิดพลาดของข่าวสารอันจะเกิดผลเสียหาย
ต่อหน่วยงานเมื่ออยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด และแนวโน้มว่าหนังสือพิมพ์มีส่วนทำให้ภาพพจน์ของ
หน่วยงานเสียหายน้อย จึงทำให้เข้าใจได้ว่าสัมพันธภาพระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของ
กระทรวงศึกษาธิการกับสื่อมวลชนอยู่ในเกณฑ์ดีตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในระบบงาน
และความเป็นไปทางการศึกษาเป็นอย่างดี ดังนั้น ผลของการวิจัยในเรื่องการให้สัมภาษณ์
อย่างกระตือรือร้นของผู้บริหารสูงสุด เท่าที่เกิดขึ้นเป็นผลร้ายต่อหน่วยงานน้อยที่สุด

¹ อนันต์ชนา อังกินันท์ และเกื้อกุล คุปรัตน์, สื่อมวลชนและการ
ประชาสัมพันธ์การศึกษา, หน้า 49.

² ประธาน รังสิมาภรณ์, "การประชาสัมพันธ์" ศึกษาสัมพันธ์, หน้า 65.

ในลักษณะของความเป็นจริง เห็นได้ว่า บางส่วนราชการโอกาสที่จะสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับกรมโดยกระชั้นชิดทำได้ยากเพราะไม่เปิดโอกาส หรือกำหนดเป็นการตายตัวว่าจะต้องแจ้งการขอสัมภาษณ์และแจ้งเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นการล่วงหน้าก่อน ความผิดพลาดในค่านี้อาจเป็นไปได้น้อย เนื่องจากผู้บริหารระดับสูงมีการเตรียมตัวที่พร้อมเสมอ และมีข้อมูลสำหรับตอบข้อซักถามไว้พร้อมมูล ดังนั้น แม้อผลสรุปรวมว่าจะมีการใช้สื่อค่านึงสื่อพิมพ์อยู่ในเกณฑ์น้อยก็มีแนวโน้มค่อนข้างสูงขึ้น แต่ที่ปรากฏว่ามีบทความวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติงาน และการจัดการศึกษาของกระทรวงมีมากก็เป็นเรื่องของบุคคลภายนอกที่มีความเป็นห่วงเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ซึ่งแน่นอนเหลือเกินว่า คำวิพากษ์วิจารณ์จะต้องเป็นไปในทางดีเพื่อก่อ ดังนั้น จึงน่าที่ผู้บริหารของกระทรวงจะได้จัดให้มีหน่วยวิเคราะห์บทความคำวิพากษ์วิจารณ์เหล่านั้น และหาหนทาง แดงเหตุผล และแนวทางดำเนินการแก้ไขให้ประชาชนได้มีส่วนได้ทราบ เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีในโอกาสต่อไป

จากผลของการวิจัยในด้านการใช้สื่อทางเอกสารสิ่งพิมพ์ จดหมาย และป้ายประกาศเผยแพร่ ผู้บริหารระดับกรมมีความเห็นว่ามีภาระงานในค่านี้น้อย แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่ายังจำเป็นต้องดำเนินการอยู่น้อย แต่สำหรับในเรื่องของการจัดทำป้ายประกาศ เพื่อการประชาสัมพันธ์ไว้ให้เห็นเด่นชัด และเรื่องราวที่ตีพิมพ์ได้รับการดูแลในการศึกษาข่าวสารให้เป็นปัจจุบันอยู่มาก ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดีเพราะการติดตั้งป้ายประกาศเผยแพร่นี้ ช่วยในด้านการประชาสัมพันธ์ได้มาก เป็นทั้งการประชาสัมพันธ์ภายในและภายนอกไปในตัว เพราะเมื่อบุคคลภายนอกต้องการติดต่อราชการหรือต้องการทราบความเคลื่อนไหวของหน่วยงาน ก็สามารถจะอ่านหรือดูจากป้ายประกาศได้ทันที และถ้าข่าวสารได้รับการดูแลให้ทันสมัยอยู่เสมอก็ยิ่งจะช่วยงานด้านการติดต่อสอบถามได้มาก แต่อย่างไรก็ตามจากผลของการวิจัยมีแนวโน้มว่า การจัดทำจดหมายข่าว จุลสาร เพื่อการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ภายในยังมีอยู่น้อย ซึ่งจดหมายข่าวหรือจุลสารนี้ถือว่าเป็นสื่อสัมพันธ์ภายใน ที่มักจะใช้โดยคำสั่งส่วนตนเองในหน่วยงาน คนในหน่วยงานด้วยกันจึงจะอ่านในบางคอลัมน์เข้าใจ เป็นสื่อที่รู้หรือเข้าใจกันภายในหน่วยงาน

และมักจะแจกให้เฉพาะเจ้าหน้าที่ภายใน เรียกว่า "house or home journal"¹ เพื่อไว้เป็นที่สื่อสารสัมพันธ์ระหว่างบุคคลากรภายในหน่วยงานให้รู้ถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ภายในหน่วยงาน ทั้งค่านโยบาย ระเบียบ คำสั่ง หรือการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ซึ่งในด้านการประชาสัมพันธ์นั้นผู้วิจัยคิดว่าบุคคลากรภายในหน่วยงานนับเป็นตัวจักรอันสำคัญยิ่งในการที่จะช่วยให้การดำเนินงานประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานดำเนินไปอย่างไถ่ผล ถ้าทุกคนมีความรู้ความเข้าใจอันดี และถูกต้องต่อนโยบาย เป้าหมายของหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ แต่อย่างไรก็ตามมีควรที่จะหอดึงบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อการร่วมมือร่วมใจและสนับสนุนให้การดำเนินงานของหน่วยงานสำเร็จได้ควยดี แต่เนื่องจากการจัดทำเอกสารหรือสิ่งพิมพ์จำเป็นต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากถ้าหากจะจัดทำขึ้นเผยแพร่ภายนอก จึงน่าที่จะหาทางใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อสำหรับภายนอกให้มากยิ่งขึ้น เพื่อขยายวงของการประชาสัมพันธ์หน่วยงานให้แพร่หลายไปสู่กลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานได้กว้างขวางยิ่งขึ้น แต่มีการลงพูนน้อย

ในด้านการใช้กิจกรรมและบริการอื่น ๆ ผลการวิจัยปรากฏว่า ผู้บริหารระดับกรมเห็นว่าได้มีกิจกรรมและบริการอื่น ๆ ในหน่วยงานมาก แต่ผู้บริหารระดับกองเห็นว่ามีอยู่น้อย ที่น่าสังเกตคือ หน่วยงานได้ส่งบุคคลากรออกไปให้ความรู้แก่สังคมภายนอกมาก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดีควรที่จะสนับสนุนให้มากขึ้นและให้มากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะการที่มีบุคคลากรของหน่วยงานออกไปให้ความรู้แก่บุคคลภายนอกนั้น นอกจากจะเป็นการแนะนำตัวเอง เป็นการให้การศึกษา และความรู้แก่บุคคลอื่นแล้ว ผลที่ติดตามมาคือการประชาสัมพันธ์หน่วยงานให้บุคคลอื่น ๆ ทราบว่าในหน่วยงานต่าง ๆ นั้น มีผู้มีความรู้ ความสามารถเป็นจำนวนมากน้อยเพียงใด และจะช่วยให้หน่วยงานนั้น ๆ ได้รับความสนใจติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น ๆ มากขึ้น การรวมกิจกรรมที่ทำหรือสหพันธการต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะเป็นการออกกำลังกาย ช่วยฝึกความป็นน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้แพ้ รู้ชนะ รู้ภัย แล้วยังกระชับมิตรสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล

¹ วิจิตร อวาระกุล, การประชาสัมพันธ์หลักและวิธีปฏิบัติ, หน้า 109.

ประชาสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ¹ ซึ่งจะมีผลกระทบไปถึงการลงทุนที่สูงขึ้น แต่ได้รับผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าอย่างน้อยคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการน่าจะไ้ร่วมมือกันจัดโครงการอบรมเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของส่วนราชการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการขึ้นบ้าง อาจจะมีละ 1 - 2 ครั้ง เพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสมกับงานการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานมากยิ่งขึ้น และจะช่วยลดปัญหาบุคลากรที่ไม่มีความรู้ความสามารถหรือไม่เหมาะสมลงไปได้ ส่วนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์นั้นเป็นความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการงบประมาณ ซึ่งถ้าผู้บริหารระดับกรมมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการประชาสัมพันธ์แล้ว ก็จะก่อให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาและก่อให้เกิดความสนับสนุนอย่างจริงจังขึ้น แต่จากการศึกษาสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยมีความเข้าใจว่าแม้ผู้บริหารจะเห็นว่าการประชาสัมพันธ์มีความสำคัญ แต่ก็คงจะค้อยกว่างานประจำด้านอื่น ๆ จึงไม่ค่อยจะมีผู้ใดสนับสนุนจริงจังนัก สำหรับในด้านความร่วมมือของสื่อมวลชนจากผลการวิจัยปรากฏว่า มีแนวโน้มว่าเป็นปัญหาน้อยที่สุด ซึ่งนับว่าเป็นผลดีต่อหน่วยงานเป็นอย่างมาก และเราจะต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์กับสื่อมวลชนไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เขาเกิดความเข้าใจ และให้ความร่วมมือแก่เราทุกโอกาสด้วย ซึ่งจะช่วยให้งานประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานได้แพร่หลายไปสู่ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้กว้างขวางที่สุด

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการวิจัยพบว่า กระทรวงศึกษาธิการได้มีการดำเนินการประชาสัมพันธ์ในค่านต่าง ๆ ทั้ง 7 ค่าน อยู่ในเกณฑ์น้อย แต่เมื่อพิจารณาถึงค่านปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานก็อยู่ในเกณฑ์น้อย เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่เกิดปัญหาอุปสรรคน้อยนั้น มิได้หมายความว่า เป็นสิ่งที่ดีเสมอไป อาจจะเป็นเพราะงานทางด้านการประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินการอยู่นั้น ยังจัดทำได้ไม่มากพอ เลยทำให้มองเห็นปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมีน้อยไปด้วย

¹ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ, สถานภาพการดำเนินงานการประชาสัมพันธ์ในกรุงเทพมหานคร, หน้า 110.

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

จากการวิจัยในเรื่องการจัดการประชาสัมพันธ์ของกระทรวงศึกษาธิการนี้แล้ว ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะได้มีการวิจัยในเรื่องทำนองนี้ต่อไปในอนาคต คือ

1. ควรวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างและรูปแบบที่จะจัดการประชาสัมพันธ์ขึ้นในแต่ละกรมโดยเฉพาะ
 2. ควรมีการวิจัยที่เจาะลึกในแต่ละด้านโดยเฉพาะ เช่น ด้านการใช้สื่อทางวิทยุ โทรทัศน์ เพื่อการประชาสัมพันธ์ หรือด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ เป็นต้น
 3. น่าจะได้มีการวิจัยถึงผลที่ได้รับจากการประชาสัมพันธ์ โดยการใช้สื่อต่าง ๆ
-